

riorum uarietas, ut facile liqueret hic scribas suo arbitratu lussisse, uelut in suo campo. Si quis legat argumenta, quæ feruntur in Biblijs Hieronymi titulo, mox deprehendet aliquot huius rhapsodi centones. Qui utinã non similiter lussisset in ipsis commentarijs.

CAPVT PRIMVM.

Aulus seruus Iesu Christi. Apud ueteres nostros ratione nomina cõponebãtur, ut Isaac propter risum, et Iacob propter calcaneũ, ita et iste propter inquietudinẽ Saulus est nũcupatus. Postquam autẽ credidit, ex Saulo Paulum se dicit, hoc est, immutatum. Et quia Saulus secundum supradictum sensum, in

quietudo seu tentatio interpretatur, hic cum ad fidem Christi accessit, Paulum se dicit: id est, quasi ex tentatore factum quietum, humilemque, uel paruulum, & quia pax est fides nostra. Cum prius enim tentationes ex inquietudine Iudaismi dei seruis inferret, post ipse tentationes passus est propter spem, quam ante amore Iudaismi negarat. Seruum autẽ Iesu Christi se profitẽs, à lege se exutum ostẽdit. Et ideo utrunque posuit, id est, Iesu Christi: quia in utroque est dominus, sicut & Petrus apostolus testatur, dicens: Hic est omnium dominus. Quia ergo & dominus, est & deus. Et sicut Dauid dicit: Quia dominus ipse est, quod hereses negant. Marcioni enim uidetur odio legis Christum & corpus eius negare, Iesum profiteri: Iudæis autem & Fortino pro-

pter zelum legis Iesum negare quod deus sit. Nam quod
 tuncunquē aut Iesum dicit aut Christum, aliquando
 Deum, aliquando hominem significat. Sicut hoc loco
Lucæ. 2 inter cætera: Et unus, inquit, dominus Iesus, per quem
 omnia: quod utiq; ad dei filium pertinet, iuxta quod
 deus est. Et alio loco: Iesus autē, inquit, proficiebat
 ætate & sapientia: quod utiq; homini competit. ¶ Vocatus Apostolus.) Propter quod deum cognouit & fa-
 tetur, factus idoneus seruus, promotum se ostendit, di-
Mat. 12. cēs: Vocatus Apostolus, hoc est, à domino missus ad res
 eius agendas. Per quod ostendit hunc meritum habere
 apud deum, qui seruit non legi, sed Christo. Dominus
 est enim filius hominis, etiam sabbati. ¶ Segregatus in
Euangelium dei.) Euangelium dei est bonum nunciū,
 quo peccatores ad indulgentiam cōuocantur. Aposto-
lus autem, qm̄ in Iudaismo locum doctoris habebat, ut
 pote pharisæus, ideo à Iudaismi prædicatione segrega-
 tum se dicit in Euangelium dei, ut à lege dissimulans,
 Christum prædicaret, qui quod lex non potuit, creden-
 tes in se iustificaret: sed non contra legem, sed pro lege
 est. Ipsa enim hoc dicit futurum, dicente Esaia pro-
 pheta: Veniet ex Syon qui eripiat & auertat captiuita-
 tem ab Iacob, & hoc illis à me testamentum, cum abstu-
 lero peccata eorum. ¶ Quod ante promiserat.) Ut
 probet ratam & integram fidei spem esse in Christo,
 iam prius Euangelium eius dicit à deo promissum: ut
 ex eo idoneum illum sponsorem uitæ doceret, prius-
 quam ueniret, testimonium ei datum ostendit, paria
Actor. 4 testante Petro apostolo. Nec enim aliud datum est, in-
 quit, nomē sub cælo, in quo oporteat saluos fieri. ¶ Per
prophetas suos.) Ut manifestius saluarem esse aduen-
 tum Christi significaret, etiam personas, per quas pro-
 missionem signauerit, demonstrauit, ut q̄ uera & ma-
 gnifica sit promissio ex his uideretur. Nemo enim rem
 uilem magnis præcursoribus nunciat. ¶ In scripturis
sanctis.) Hoc ad cumulum uerę protestationis adiecit,
 ut ma-

ut maiorem fiduciam credentibus faceret, & legem cōmendaret. Sanctæ enim sunt scripturæ, quæ uitia damnant, & sacramentum illic unius dei, & incarnationis continetur filij dei pro salute humana, testibus signorum prodigijs. ¶ De filio suo. Dignum fuit, ut quia deus filium suum proprium mundo promittebat, per claros uiros illum promitteret, ut ex his quàm potentissimus esset q̄ prædicabatur, possit sciri, ut scripturis sanctis aduentum eius futurum insereret: & ut falsum non posset uideri, quod à sanctis prædicatum est scripturis.

¶ Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. Eum qui erat dei filius secundum spiritum sanctum, id est, secundum deum: quia deus spiritus est, & sine dubio sanctus est: factum dicit iuxta carnem dei filium ex semine Dauid iuxta illud: Et uerbum caro factum est, ut iam unus sit dei & hominis filius Christus Iesus. Qui enim ex æterno dei filius erat. Ignorabatur autè à creatura, dum uult manifestari pro humana salute, uisibilis debuit & corporeus fieri, quia & cognosci se uoluit per uirtutem, & hominē peccatis abluere in carne morte deuicta. Et ideo ex semine Dauid fit, ut sicut de Deo deus ante secula natus est, ita & secundū carnem ex rege ortum regiū caperet, factus opere spiritus sancti de uirgine: hoc est natus, ut reuerētia ei reseruata, ex hoc ultra hominem cognosceretur, qui ab humanæ legis natiuitate distaret. Sicut prædictum fuerat ab Esaia propheta: Ecce uirgo in utero concipiet. & cæt. ut cum nouum factū uideretur, ac laude dignū, prouidentia quadam dei circa uisitationem humani generis futura dinosceretur. ¶ Qui prædestinatus est filius dei in uirtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri. Filium dei dicens, patrem significauit deū. Addito autè spiritu sanctificationis, ostendit mysteriū trinitatis. Hic ergo qui incarnatus quid esset latebat, tunc prædestinatus est se

Ioan. 1

Esa. 7.

Luca. 24

Ioan. 8
Ioan. 12

cundum spiritum sanctificationis, in uirtute manifestari filius dei, cum resurgit à mortuis. Sicut scriptum est in psalmo octogesimo quarto. Veritas de terra orta est. Omnis enim ambiguitas & diffidentia resurrectione eius calcata est & compressa. Siquidem adhuc in cruce positum Centurio uidens magnalia, dei filium confitetur. Nam & discipuli in morte eius dubitauerunt, dicente Cleopha in Emaus: Nos putabamus, quia ipse erat qui incipiebat liberare Israël. Ipse enim dominus ait: Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognosceris quia ipse ego sum. Et iterum: Cum exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me: id est, tunc cognoscar omnium esse dominus. Ideo autem non dixit ex resurrectione Iesu Christi, sed ex mortuorum, quia resurrectio Christi generalem tribuit resurrectionē. Hæc enim maior uidetur uirtus in Christo & uictoria, ut ea potestate operaretur mortuus, qua operatus fuerat & uiuus. Quo factō apparuit illuisse mortem, ut redimeret nos unde dominum nostrum hunc uocat. Per quem accepimus gratiam & apostolatum ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius. Post resurrectionem manifestatus filius dei in uirtute, gratiam dedit, iustificans peccatores, & apostolos nominauit, quorum se hic socium dicit, ut apostolatus cum gratia esset domini dei, non sicut Iudeorum sunt apostoli. A deo ergo patre per Christum dominum hanc acceperunt potestatem, ut uice domini signis doctrinam dominicam acceptabilem facerent, ut uirtutem quam in saluatore zelarentur perfidi Iudei, hanc in seruis eius à turbis admirari uidentes, uehementius torquerentur. Testis enim doctrinæ uirtus est, ut quia quod prædicatur, incredibile mūdo est, gestis fieret credibile. Missos igitur apostolos uocat, ut prædicarent fidem omnibus gentibus, ut obedirent & saluarentur: ut donum dei non iam solum Iudæis uerum etiā omnibus gētibus concessum uide-

retur:

retur: & hanc esse dei uoluntatem, ut in Christo, & per Christū omnibus misereatur, uicarijs eius prædicatib⁹: hoc est, pro noīe eius. Sicut alibi dicit: Pro quo legatiōe fungimur. **In quibus estis & uos uocati Iesu Christi.**)

2. Cor. 5

Hoc est, legatione nobis fungentibus in oībus gentibus pro noīe Iesu Christi, inter quos estis & uos uocati: quia donū dei oībus missum est, ut cū audiūt se inter ceteros uocatos, scirent se sub lege agere nō debere, quia sine lege

Mosi susceperūt ceterę gētes legē Christi. **Oībus q̄ sūt Romæ dilectis dei uocatis scitis.**) Quāuis Romanis scribat, illis tamē scribere se significat, qui in charitate dei sunt. Qui sunt hi, nisi qui de dei filio recte sentiunt? Isti sancti sunt, & uocati dicuntur. Sub lege em̄ agētes, male intelligunt Christū, & iniuriā deo patri faciunt, cum an in Christo perfecta spes salutis sit, dubitāt: ideo sancti nō sunt, neq; uocati dicuntur.

Gratia & pax à deo patre nostro, & dño Iesu Christo.) Gratiā & pacē cum his dicit esse qui recte credunt. Gratia est, quia à peccatis absoluti sunt: pax uero, quia ex impijs reconciliati sunt creatori. Sicut dicit dominus: In quancunq; domū introieritis, & receperint uos, dicite pax huic domui.

Luc. 10

Et ut sine Christo nullam esse pacem & spem doceret, adiecit, gratiam & pacem non solum à deo patre esse, sed & à Christo Iesu. Deum patrem nostrum dicit propter originem, quia ab ipso sunt omnia: Christum autem dicit, quia eius sanguine redempti, facti sumus filij dei.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quia fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo.) Finita præfatione ante omnia gaudium suum esse testatur, utpote gentium Apostolus, quod cum Romani regnent in mundo, subiecerint se fidei Christianæ, quæ prudentibus seculi humilis & stulta uideretur. // Cum ergo multa essent, ex quibus gauderet in Romanis:

Erant enim doctrinæ memorabiles, & boni operis cupidi, studiosiq; magis agendi bene, quam sermonis, quæ non longe est à religione diuina: in hoc tamen primū se gaudere dicit, quia fides illorum in omni loco currebat: quamuis non secundum regulam ab autoribus traditæ ueritatis, tamen quia quod ab uno deo erat, interposito nomine Christi cœperant uenerari, gratulatur, sciens illos posse proficere. Per quod etiam charitatem suam circa illos ostendit, quando congaudet bono cœpto illorum, & horratur ad profectum. Gratias ergo agere se dicit deo suo duntaxat, quia adhuc illorum non erat plene, quia ex ipso est omnis paternitas: sed quia omnis dispositio salutis nostræ à deo quidem, sed per Christum est, non per legem, neq; per aliquem prophetam, gratias quidē se agere dicit deo, sed per Christum: quia fama fidei illorum, erat profectus multorum, ut hoc ipsum ad dei prouidentiam referat per Christum. Aut enim gaudebant roborati, qui crediderant cæteri: quia uidebāt principes suos factos Christianos: aut certe qui nō crediderant, poterant credere horum exemplo. Facile enim facit inferior, quod fieri uiderit à priore. **T**estis enim mihi est deus, cui serui in spiritu meo, in Euangelio filij eius, quod sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis.)

Ut suadeat charitatem, deum testem dat, cui seruit. Ad quem & precem pro his facit, non in lege seruiēdo, sed in Euangelio filij eius: hoc est, non in eo quod Moyses seruus tradidit, sed in eo quod filius dilectissimus docuit, ut quantum distat seruus à domino, tātum distet Euangelium à lege: non quod mala sit lex, sed quia melius est Euangelium. Deo itaq; seruit in Euangelio filij eius, ut ostendat dei esse uoluntatem, ut credatur in Christum. Et seruiō. Quomodo? In spiritu meo, inquit non in circuncisione manufacta, neque in neomenijs, & sabbato, & discretione escarum, sed in spiritu, id est,

2. Cor. 3.

In mente: quia deus spiritus est, spiritu uel animo potius debet illi serui. Cui enim animo seruitur, ex fide illi seruitur. Hæc & dominus fatus est ad Samaritidem, putantem quod in monte adorari se Deus uelit, dicens: Venit hora, & nunc est, quod ueri adoratores adorabunt patrem in spiritu & ueritate. **Etenim pater tales quærit, qui adorent eum. Spiritus est deus.**

Ioan. 4

Adorantes ergo, in spiritu & ueritate oportet adorare. Et non locus orationem commendat, sed deuotus animus, hoc est in ueritate adorare in spiritu deum spiritum & Christum unum, ex quo omnia, & unum per quem omnia. Hos quærit adoratores pater. Memorem ergo se illorum in orationibus suis flagitat, ut seminet in illis charitatem. Facit enim illis desiderium sui. Quis enim non amet eum, quem audit memorem sui esse? Si enim ab his, qui missi non erant, libenter acceperant doctrinam sub nomine Christi adulteratis uerbis, quanto magis ab eo, quem scirent esse Apostolum, & cuius uerba comitaretur uirtus, desiderarent audire. ¶ **Obscraus si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi ad uos.)** Orationis suæ pro illis sensum ostendit. **DEVM** enim se dicit petere, ut ueniret ad urbem, ad profectum illorum cum dei uoluntate, cuius prædicat donum. ¶ **Tunc enim profectus adest, si quod agendum est, cum dei uoluntate agatur.** Orat ergo ut quacunque ex causa iam detur occasio, qua ueniret ad urbem, quia occupatus erat alijs prædicando. Sic prosperum iter imputans, si deo uolente ueniret, quia pro uida est dei uoluntas. Prosperum ergo iter est, non incassum laborem itineris subire. Hoc rogat ut deus impleat uocando illos ad suam gratiam. Auiditate animi loquitur. Desiderat enim illos, sciens & illis & sibi prodesse. Sicut alibi dicit: Quod est gaudium nostrum & corona? Nonne uos in aduentu domini? Fructus enim

prædicat uis
Satur les eni
In exitu simula
Ioh. 4, no flagit
tat 1

7d est, rapitab
in Serano.
Hoc modo lo
quendi uisum
et ad Galatas
tertio: iustitia
inquitans, far
A 5 Apo
dicit aptus, q apud deu
imputatur iustitia.

A 5 Apo
dicit aptus, q apud deu
imputatur iustitia.

Apostoli est uberior, si lucretur multos. Præterea quia maius gaudium est, si potentes mundi conuertentur ad deum: quia quanto inimici graues sunt, tanto magis reconciliati necessarii. Voluntati itaque eius sic occasio data est, ut coactus appellaret Casarem, & dirigeretur ex alia causa ad urbem Romam, deo uolente, ut impleret propositum uoluntatis suæ. Denique in naufragio posito astitit dominus, dicens: **Noli timere Paule. Sicut enim testificatus es de me Hierosolymis, ita & Romæ.** **¶ Desidero enim uidere uos, ut gratiam spiritalem uobis administrem ad confirmandos uos.**) Confirmatio hæc tres personas requirit, annuentis dei, ministrantis Apostoli, accipientis populi. Nunc ergo desiderij sui uoluntatem ostendit, quoniam esset uoto circa illos. Cum enim dicit: **Vt gratiam spiritalem uobis ministrem, carnalẽ illos sensum affecutos significat:** quia sub nomine Christi non illa quæ Christus docuerat, fuerant affecuti, sed ea quæ fuerant à Iudæis tradita. Se autem cupere citius uenire, ut ab hac illos traditione abstraheret, & spiritale illis traderet donum, ut acquirat illos deo: participes illos faciens gratiæ spiritualis, ut in professione & fide sua essent perfecti. Hinc datur intelligi superius non fidem illorum laudasse, sed facilitatem & uotum circa Christum. Christianos enim se profitentes, sub lege agebant simpliciter, sicut illis fuerat traditum. Nam misericordia dei ad hoc data est, ut lex cessaret, quod sepe iam dixi: quia deus consulens infirmitati humanæ, sola fide addita legi naturali, hominum genus saluari decreuit. **Quid est, quod cum scriptis illos corrigat, & à carnali sensu abstrahat, præsentiam suam necessariam dicit, ut gratiam illis spiritalem ministraret, cū quæ scribit spiritualia sint, nisi quia aliter dicta ad aliud solent rapi, sicut ab hæreticis fit? Ideo desiderat ut presens doctrinã Euangelicam sensu quo scribit his tradat, ne sub autoritate lite-**

Art. 25.

Erit: Prop. 25
10. 11. 10
Actu. 25

rarum eius non auferetur error, sed firmaretur. Quippe cum præsens quæ uerbis suadere non poterat, tuaderet uirtute, ut magis illis proficiat additis. Id est simul consolari in uobis per eam quæ inuicem est fidem uestram atq; meam. Consolari se dicit cum illis, si apprehendant spiritalia: quia quamuis gaudeat fidei illorum, dolet tamen quia non rectam accipiebant fidē. Hoc affectu fuit Apostolus, ut aliena uitia quasi sua doletet: ac per hoc consolemur, inquit, per unam atq; eandem fidem, ut tunc consolatio una sit, si unius fidei efficerentur in Christo, ut administratio gratiæ spiritalis Euangelizante Apostolo hunc præstaret effectum.

Non autem arbitror ignorare uos fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usq; adhuc. Propositum & uorum suum ostendit, quod quidem scire illos non ambigit per eos fratres, qui ab Hierusalem uel confinibus ciuitatibus causa suæ religionis ad urbem ueniebant, sicut Aquila & Priscilla, uotum eius insinuantes Romanis. Cum enim sæpe uellet uenire, & prohiberetur, sic factum est ut scriberet epistolam, ne diu in mala exercitatione detenti, non facile corrigerentur. Et fratres eos uocat, non solum quia renati erant, sed quia erant inter eos, licet pauci, qui recte sentirent. Vnde dicit: Vocatis sanctis. Quid tamen est uocatis sanctis? Si enim iam sancti sunt, quomodo uocantur ut sanctificentur? Sed hoc ad DEI pertinet præscientiam, quia quos scit deus futuros sanctos, iam apud illum sancti sunt, & uocati permanent. Prohibitum tamen se dicit usq; ad tempus datæ epistolæ, à deo utique, qui sciens adhuc imparatos illos, ad alias urbes direxit Apostolum, quæ iam ad recipiendam ueritatem essent capaces, quamuis sub nomine agerent saluatoris: sed uitis prohibebatur carnalibus, ne digni iam essent addiscere spiritalia. Deniq; uolentes aliquando in Bithyniam ire, prohibiti sunt

Acto. 16.

Acto. 18.

sunt à sancto spiritu Paulus & Syllas. Cur, nisi sciret ad huc effectum deesse? Apud Corinthios autem commo-
netur Apostolus, dicente domino: Loquere, ne tacue-
ris, quia populus mihi multus est in hac ciuitate. Non
ergo ociose prohibitum se dicit, sed & causas morarū
discreuit. Et hos ut se præparent adhortatus est, ut au-
dientes sibi gratiam spiritalē ministrandam fore, di-
gnos se efficerent, à uitijs carnalibus abstinētes, ad ex-
cipiendam eam. ¶ Vt aliquē fructum habeam & in uo-
bis, sicut & in cæteris gentibus. Pro utilitate commu-
ni cupidum se ueniendi ad hos declarat, ut & hi salutē
spiritalis gratiæ consequantur, ratam habentes fidei
suz professionem, ut hic fructum habeat ministerij sui
per quod lacescit illos ad fidem rectam exemplo cæte-
rarum gentium. Promptior enim fit quis ad rem sibi
traditā, si illi multos uideat assentire. ¶ Græcis & Bar-
baris, sapientibus & insipientibus debitor sum. Debi-
torem se dicit horum quos memorat, quia ad hoc mis-
sus est, ut omnibus prædicaret: per quod etiam omnes
significat debitores. Confiteri enim creatorem deum,
ex quo omnia, & per quem omnia, debitus & honor ē
& salus confitentis. Græcos em̄ gentiles posuit, sed eos
qui Romani dicantur siue natione, seu adoptione. Bar-
baros uero eos, qui Romani non sunt, quorum genus
aduersum est, & non sunt gentiles. Sapientes autem il-
los dixit, qui mundanis rationibus eruditi, sapientes
uocantur in seculo, dum aut syderū speculatores sunt,
aut mensuris, aut numeris, aut arti Grammaticæ stu-
dent, aut Rhetoricæ, aut Musicæ. His omnibus ostendit
nihil hæc prodesse, nec uere sapientes esse, nisi cre-
dant in Christum. Stultos uero hos dixit, qui simplici
tatem sequentes, harum rerum imperiti sunt. His om̄i-
bus missum se prædicare testatur. De Iudæis autem ta-
cuit, quia magister gentium est. Ac per hoc debitorem
se profitetur, quia ad hoc accepit doctrinā, ut tradat:

&

videt, & lædēt
at ipse / s3
pauli q. alio
qui nō uideat
quid rogat
reat oro /

& cum tradit, acquirat. ¶ Itaq; quod in me est, prom-
ptus sum & uobis, qui Romæ estis, euāgelizare.) Quā-
 uis missum se prædicare omnibus dicat gentibus, prō-
 ptum tamen se Romanis asserit tradere Euangelium
 gratiæ dei, apud quos regni Romani caput & sedes ē.
 Ad membrorum enim utilitatem pertinet uel requiē,
 si caput inquietum non fuerit. Ideo Romanorum pa-
 cem optat, ut non multum se iactet Satanas, & uberio-
 res fructus habeat operis sui. ¶ Non enim erubescō E-
uangelium. Virtus enim dei est in salutem omni credē-
 ti.) Hoc dicto illos tangit, à quibus acceperant non re-
 ctam fidem. Apostolorum tamen doctrinam uirtus cō-
 mendabat, ut quia incredibile uidebatur quod præ-
 dicabatur, signa et, p̄digia ab apostolis facta, testimo-
 nio essent non diffidendum de his quæ ab illis dicebā-
 tur, in quibus tanta uirtus inesset. Nulli enim dubium
 uerba uirtuti cedere, ac per hoc, quoniam illorū nul-
 la uisa erant portenta, prædicatio illorum sine uirtu-
 te dei erat. Ideoq; non se dicit erubescere Euangelium
 dei, illos autem erubescere, quia quod illis tradiderat,
 in reprehensionem ueniebat: nec quoquā testimonio
 firmabatur, & discordabat à doctrina apostolica. Vir-
 tus igitur dei est, quæ inuitat ad fidem, & dat salutem
 omni credenti, dum peccata donat, & iustificat, ut à se-
 cunda morte detineri nō possit signatus mysterio cru-
 cis. Prædicatio enim crucis Christi, indicium est mor-
 tis euictæ, dicente apostolo Ioanne: Ad hoc enim ue-
 nit filius dei, ut solueret opera diaboli, ut omnis cre-
 dens non teneatur à morte, quia signum habet quod
 uicta mors est. ¶ Iudæo primū & Græco.) Id est, huic
 qui ē ex genere Abrahæ, & huic, qui ex gētibus. In Græ-
 co enim gentilem significat, in Iudæo uero eum, qui
 ex genere sit Abrahæ. Nam Iudæi ex tempore Iudæ Ma-
 chabæi dici cœperunt, qui in causa cladis restitit sacri
 legis gentium, & fiducia dei collegit populum, & de-
 fendit genus suum. Fuit autem ex filijs Aaron. Quam
 uis

uis ergo præponat Iudæum causa patrum, tamen similiter etiam ipsum indigere dicit dono Euangelij Christi. Si ergo & Iudæus non iustificatur nisi per fidem Christi Iesu, quid opus est esse sub lege? Iusticia enim dei reuelatur in eo ex fide in fidem.) Hoc dicit, quia in illo qui credit, siue Iudæus sit siue Græcus, iusticia dei reuelatur. Iusticia dei dicit, quia gratis iustificat impium per fidem sine operibus legis. Sicut alibi dicit: Vt in illo inueniar, non habens eam iusticiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est. Quæ ex deo est iusticia in fide, ipsam iusticiam dicit reuelari in Euangelio, dum donat homini fidem, per quam iustificetur. Ostenditur enim in eo ueritas & iusticia dei, dum credit & proficitur. Iusticia est dei, quia quod promisit, dedit. Ideo credens hoc esse se consecutum quod promiserat deus per prophetas suos, iustum deum probat, & testis iusticiæ eius. Ex fide in fidem. Quid aliud est ex fide in fidem, nisi quia fides dei est in eo, quod de se promisit: & fides hominis, qui credit promittenti, ut ex fide dei promittentis in fide hominis credentis dei iusticia reuelatur? In credente enim iustus deus apparet, in eo autem, qui non credit, iniustus uidetur. Negat enim ueracem deum, qui non credit deum dedisse quod promisit. Hoc contra Iudæos loquitur, qui negant hunc esse Christum, quod promisit deus. Sicut scriptum est: Iustus autem ex fide uiuit.) Propterea ad exemplum prophætæ Abacuc se conuertit, ut declaret olim ostensum iustum ex fide, non ex lege uiuere, hoc est, non iustificari hominem apud deum per legem, sed per fidem. Vita enim ex fide, non hæc præsens est, sed futura: quia iustus ex fide uiuit, sed apud deum.

Phil. 3.

Abacuc. 2

Reuelatur enim ira dei de cælo in omnem impietatem & iniusticiam hominum eorum, qui ueritatem dei in iusticia detinent.) Sicut enim in illo qui credit, iusticia dei reuelatur, sicut supra memo-

frauis

paui: ita & in eo qui non credit, impietas & iniusticia reuelatur. Ex ipsa enim cæli fabrica iratus illi deus uidetur. Idcirco enim tam pulchra astra condidit, ut ex his quantus & quàm admirabilis creator eorù est, possit agnosci, & solus adorari. Vnde scriptum est in psalmo decimo octauo. Cæli enarrant gloriam dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum. Per naturalem ergo legem reum facit genus humanum. Potuerunt enim id per legem naturæ apprehendere, fabrica mundi testificante, autorem deum solum diligendum, quod Moyses literis tradidit: sed impij facti sunt non colendo creatorem, & iniusticia in eis apparet, dum uidentes dissimulant à ueritate, non facientes unum deum.

(Quia quod notum est dei, manifestum est in illis.)
 Noticia dei manifesta est ex mundi fabrica. Vt enim deus, qui natura inuisibilis est, etiam uisibilibus possit sciri, opus factum est ab eo, quod opificem uisibilitate sua manifestaret, ut per certum incertum possit sciri: ut per hoc, quod cæteris impossibile est, ille esse Deus omnium crederetur, qui hoc opus fecit. *(Deus enim illis manifestauit, hoc est, opus fecit, per quod possit agnosci fides. Inuisibilia enim eius à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.)* Idem sensus est quem repetit, ut absolutius doceat: quia cum per se potentia & maiestas Dei creaturæ oculis aspici non possit, opere mundi intellecta conspiciuntur.

Hoc igitur genere reos facit eos, qui sine lege uixerunt, & naturæ & Moyfi. Consuetudine enim peccandi obruerunt legem naturæ, obliti sunt memoriam eius. Legem autem, quæ ad reformationem data fuerat, percipere noluerunt, ut duplici modo obnoxij fierent damnationi. *(Sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas, ita ut sint inexcusabiles.)* Vt oïno excusari impietas non possit, adiecit etiã uirtutes dei, & diuinitatē sempiternā cognitā esse ab hominib⁹, & stupore quodã
 | hebe-

hebetasse ad honorandum deum, quem & esse & operari ad utilitatem suam non ignorarent. Ea enim, quæ humanis usibus euoluto anno gignuntur, ipsum decreuississe nulli in dubium uenit: Aeterna ergo uirtus eius Christus est, quia instituit quæ non erant, & in eo manent. Cuius si dudum persona agnita non est, opera tamē manifesta sunt. Diuinitas uero, qua in opere sibi decreto perseverant elementa rerum, ut sint inexcusabiles. Multis enim modis quireus conuincitur, excusari non potest. ¶ Quoniam cum cognouissent deum, non sic deum magnificauerunt, aut gratias egerunt. Usque adeo non ignorauerunt, ut faterentur unum esse principium, à quo omnia initium sortita sunt, caelestia, & terrestria, & inferna: & hūc unum esse qui omnibus decreuerit proprietates & officia naturaliter, & hæc scientes non egerunt gratias. De anterioribus loquitur, ut præsentibus & futuris corrigat. ¶ Sed euauerunt in cogitationibus suis. Euauerunt. Videntes enim mundum miro ornatu aptatum, ab eo quem eius opificem cognouerant, dissimulauerunt. ¶ Et obscuratum est insipiens cor eorum. Nebula erroris texit cor illorum, quia cum creatorem ex his, quæ fecit pulchra, plus amplius honorificari debuerint, obtunsi sunt, relicto illo, hoc solum sibi dicentes sufficere ad salutem. ¶ Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Sapientes enim se arbitrantur, quia rationes physicas inuestigare putant, scrutantes cursus syderum, & qualitates elementorum, dominum autem horum spernentes, ideo stulti facti sunt: cū si hæc laudanda sint, quanto magis creator illorum? Solent tamē pudore passi neglecti dei, misera uti excusatione, dicentes per istos posse ire ad deū, sicut per comites peruenitur ad regem. Age, nunquid tam demens est aliquis, aut salutis suæ immemor, ut honorificentiam regis uendicet comiti, cū de hac re si qui etiam tractare fuerint inuenti, iure ut rei damnentur.

maie-

maiestatis: **E**t isti se non putant reos, qui honorem nominis dei deferunt creaturæ. & relicto domino, conseruos adorant, quasi sit aliquid plus quod seruetur deo. **N**am & ideo ad regem per tribunos aut comites itur, quia homo utique est rex, & nescit quibus debeat rem publicam credere. **A**d deum autem, quem utique nihil latet, omnium enim merita nouit, ad promerendum suffragatore non opus est, sed mente deuota. **V**bi cunq; enim talis locutus fuerit ei, respondebit illi. **E**t mutauerunt gloriam incorruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. **S**ic obcæcatum est cor illorum, ut maiestatem inuisibilis dei, quem ex his factis agnouerant, non hominibus, sed quod peius est, & inexcusabile crimen, in similitudinem hominum mutarent, ut forma corruptibilis hominis deus ab his uocet, hoc est, simulachrum hominis: ut quos uiuos numine donare non audent, mortuorum imagines in gloriam dei recipiant. **Q**uanta aegritudo, quanta stulticia hos se sapientes adpellare ad suam damnationem, apud quos plus mortui possunt quam uiui, & mortui potiores sunt uiuis? **A** uiuo enim deo recedentes, mortuis fauent. **I**n quorum numero sunt, sicut scriptum est: **M**ortalis fingit mortuum manibus iniquis. **H**oc de huiusmodi sapientia **S**alomonis dictum est. **E**t uolucrum & quadrupedum & serpentium.) **H**is subiectis, cum lauit ad peccatum hebetudinis, ut ultra stulticiam & uanitatē sint huiusmodi. **S**ic enim dei maiestatem & gloriam minuerunt, ut horum quæ minima & praua sunt, similitudini dei non ascientiam darent. **P**rimi enim **B**abylonij deum uocauerunt figmentum **B**eli cuiusdam, quondam hominis mortui, qui principatum in eos dicitur egisse. **C**oluerunt & serpentem draconem, quem occidit **D**aniel homo dei, cuius similitudinem habet. **A**egyptij autem colebant quadrupedem, quam dicebant **A**pin in similitudinem uaccæ, quod malum imitatus est **H**ieroboam,

B uaccas

uaccas instituens in Samaria, quibus sacrificarent Iu-
 daei: & uolucres, quia coracina sacra habent pagani.
 Harum tamen omnium rerum, quas memorauit, simu-
 lachra coluerunt Aegyptij, & alia quae nunc dicere non
 est necesse. Haec ab his facta sunt, qui se sapientes aestima-
 uerunt in mundo: quia enim inuisibilem deum non ho-
 norauerunt ista faciendo, nec his quae uisibilia sunt, sa-
 pere potuerunt. Difficile enim in maioribus prudēs in
minoribus non sapit. Propter quod tradidit illos de-
us in desideria cordis illorum in immundiciam, ut cō-
tumelijs afficiant corpora sua in semetipsis. Quoniam
 inquit, ad iniuriam creatoris dei figmenta, & similitu-
 dines rerum deificauerunt, traditi sunt illudēdi, & tra-
 diti, non ut illa agerent quae nolebant, sed ut illa perfi-
 cerent quae desiderabant: & hic bonitas dei est, cum di-
 gnum fuisse subijci illos, ut facerent quae nolebant, &
 cruciarentur: quia licet bonum, si contra uoluntatem
 fiat, amarum & malum est: isti autē auertentes se à deo,
 traditi sunt diabolo. Tradere autem est permittere, nō
 incitare aut immittere, ut ea quae in desiderijs concepe-
 rant, adiuti à diabolo, explerēt in opere. Nec enim pos-
 sunt huiusmodi bonum cogitatum habere. Traditi et-
 go sunt in immundiciam, ut contumelijs afficiant cor-
 pora sua in semetipsis. Cū preterita recolat, etiā praesen-
 tis temporis significat: quia traduntur nunc usque, ut cō-
 tumelijs afficiant corpora sua. Originis enim illius nūc
 usque sunt homines, qui dicuntur corpora sua dehone-
 stare inuicem. Cum cogitatio animae sit in crimine, cor-
 pora dicuntur dehonestare. Quare, nisi quia macula cor-
 poris indicium est peccati animae? Cum enim corpus cō-
 taminatur, nemo ambigit animae esse peccatum. Qui
commutauerunt ueritatem dei in mēdacium, & colue-
runi & seruierunt creaturae potius quam creatori, qui
est benedictus in secula. Amen. Commutantes uerita-
 tem dei in mendacium, id est, nomen dei qui uerus est,
 dede-

Auderunt his qui non sunt dii. Lapidibus enim, uel lignis, uel ceteris metallis auferentes quod sunt, dant illis quod non sunt, & hoc est immutare uerū in falsum. Non enim uocatur iam lapis aut lignum, sed deus: hoc est seruire potius creaturæ quàm creatori. Non negat enim deum, sed seruiunt creaturæ: quo nō excusantur, sed accusantur magis, quia cognoscentes non honorāt deum, qui est benedictus in secula, Amen: hoc est uerū. Deus uero benedictus ait in secula, quia permanet Deus, dijs autem gentium ad tempus impietas dat honorem: ideo non est uerum, In deo autem manet ueritas. Hanc benedictionem alio loco filio dei assignat, inter cetera dicens: Et ex quibus Christus secundum carnem, qui est deus benedictus super omnia in secula, Amen, aut utraq; ad Christum pertinent, aut eadem dixit de filio, quæ & de patre.

Propterea tradidit illos deus in passiones ignorantia. Nam feminae eorum immutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Hæc irato deo propter idolatriam humano generi prouenisse testatur, ut mulier mulierem turpi desiderio ad usum appeteret. Quod quidam aliter interpretantur, non perspicientes uim dicti. Quid est enim immutare naturalem usum in eum usum qui est cōtra naturam, nisi sublato cōcesso usu aliter uti, ut una atq; eadem pars corporis unusquisq; inter se inuicem sexus aliter se ad usum præbeat, quàm concessum est? Nam si illa est pars corporis quam putant, quomodo immutauerunt usum naturæ, cum habeat huiusmodi usum datum à natura? Superius iam dixerat traditos in immundiciam, non tamē qualitatem operis immundiciæ ipsius ostenderat, pro quo nunc declarat. ¶ Similiter autē & masculi relicto naturali usu feminae, exarserunt in desiderijs suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes. Nunc manifestauit quomodo su-

perius de mulieribus quod dixit intelligi debeat. Quando enim subiecit: **Similiter & masculi**, dicens, exarierunt in desiderium sui, ostēdit apertum peccatum mulierum. **Et quid mirum cum hodieq; tales mulieres reperiantur**, ut sicut illud à uiris, ita & hoc à mulieribus sit inuentum? **Deniq; mulieres inter se accusant, & uiri similiter**, manifestum est, ut qui iam ueritatem dei immutauerunt in mendacium, immutarēt & naturalem usum in eum usum per quem dehonefarentur rei facti mortis secundæ. **Quoniam enim aliam legem dare nō potest fatanas**, nihil enim habet, concessa & licita in alium ordinem uersat, ut dū aliter fiunt q̄ concessa sunt, sint peccatum. **¶ Et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipfos recipientes.**) **Hanc dicit compensationem esse contempti dei**, id est, turpitudinem & contaminationem. **Hęc est enim prima causa peccati**. **Quid enim peius**, quid deterius hoc peccato? **Quantum enim idololatria perimpium & grauissimum delictū est**, tantum & compensatio eius horrēda & perfordida passio est. **¶ Et sicut non probauerunt deum habere in noticia**, tradidit illos deus in reprobum sensum ut faciant ea quæ non conueniunt.) **Propter errorem simulacrorum traditi sunt ad turpia facienda inuicem**, sicut iam dictum est. **Et quia impunitatem horum æstimauerūt**, incuriosum deum iudicantes, ac per hoc negligēdum, hinc additū est, ut magis ac magis hebetati, ad omnia mala admittenda fierent promptiores, ut facta quę hominibus non ambigerent displicere, deum non crederent uindicare. **Nunc enumerat omnia mala quæ illis superaddita sunt**, ut uel sic conuersi ad naturalem intellectum, intelligerent irato deo hæc sibi prouenisse. **¶ Repletos ait omni iniquitate.**) **Hic summatim locutus est, & subiecit membra iniquitatis.** **¶ Malitia, fornicatione.**) **Hęc fornicatio habet in se & adulterium**. **Si enim dixisset adulterium**, uidebatur excusasse fornicatio-

cationem, sicut leges Romanę. Ideo quod minus est po-
 suit, ut quod maius est, inultum non possit credi, & cæ-
 tera quę manifesta uidentur. ¶ Auaricia, nequitia, ple-
nos inuidia, homicidijs, contentione, dolo, malignita-
te, susurrone, detractores, deo odibiles, contumelio-
fos, superbos, elatos, inuectores malorum, parentibus
non obedientes.) Quanta aut̃ insolentia arrepti sunt,
 ut nec parentes suos quos autores in natiuitate habent
 agnoscerent, quiq; se natos gauderent, illos per quos
 esse cœperant contemnebāt, hoc est esse sine intellectu,
 sine charitate scilicet dei. Nam erat inter illos chari-
 tas carnis. Hi dei iusticiam cognoscentes per legem na-
 turę, sciuerunt enim hæc deo displicere, sed hoc in ani-
 mo ponere noluerunt. ¶ Insipientes, incompositos, sine
affectione, sine misericordia. Quoniam qui hæc agunt
digni sunt morte, & non solum qui faciunt eā, sed etiā
qui consentiunt facientibus.) Assensus enim participa-
 tio est. ¶ Qui cum iusticiam dei cognouissent non intel-
lexerunt, quoniam qui talia agunt digni sunt morte.)
 Usq; adeo iusticiam dei cognouerunt, ut nō negent hæc
 omnia quę faciunt, pœna digna & morte. Hęc omnia
 mala corpus est peccatorum, cui mancipati facti sunt
 potestatis eiusdem ut faciant punienda. Hęc enim ma-
 lorum causa à Sodomitis cœpta est offensione dei, sicut
 supra dictum est, & in omnem prop̃e partem mūdi ra-
 mos suos extendit iram dei idololatrię causa nunciās,
 quę prima pars est erroris & impietatis, quam primū
 condemnat, ut cum hæc emendata fuerint, facile corri-
 gantur & morum uitia. Sublato enim malicię semine,
 nequitie fructus arescent. Non enim dat arbor fructus,
 cuius excisę sunt radices. Nā ideo & Moses Sodomę &
 Gomorreę gesta memorauit, exitūq; nō tacuit, ut timo-
 rem poneret huius rei uitandę. Non ergo hoc uirium
 & contaminatio dehonestatę uitę ab hoc admittitur,
 qui in animo cogitat deum. Sunt quidam qui se reos

B ; non